

bátorsága is szelídülne és mind az egyház kormányzására, mind az állam igazgatására alkalmassá képezetnék.” 1777-ben Mária Terézia a Ratio Educationisban ekként rendelkezik: „Az egész országban és a magyar korona örökös területén csak egyetlen egyetem létezik, mely Budán, az ország kellős közepén nyert nagyserű elhelyezést, gazdag alapítvány birtokában, ellátva a tudományok összes ágának szakembereivel.” Az 1848-as egyetemről szóló törvénytervezet szellemisége már sokkal liberálisabb: 1. § Az egyetem olyan állodalmi intézet, melyben a tanulóifjúság, a középtanodákban nyert ismereteinek alapján, a tudományok mélyébe avattatik. 2. § Az egyetem körében semminémű vallás- vagy hitfelekezeti előnyöknek helye nincs. 3. § Az egyetem a közoktatási miniszter hatósága alatt áll.” Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés Klebelsberg Kunoval más kultúrfilozófiát fogalmaztat meg (1925): „... Magyarországon a kultúrtaica honvédelmi tárca is. ... olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyverével kell véde-nünk hazánkat, ... és újból bebizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar ... életképes és erős ... „ A II. világháború befejeztével a Magyarországon megszilárdult kelet-európai világrendszer ideológiája ismerősen köszön vissza a köztünk élő idősebb nemzedékek számára az egyik 1950-es a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának szabályozásából: „... felelős vezetés elő fogja segíteni felsőoktatásunk célját, hogy az egyetemeinkről Népköztársaságunkhoz hű, marxista-leninista tudással felfegyverzett, kitűnően képzett szakemberek kerüljenek ki, akik odaadóan építik a szocializmust.” S a fent említett 1993-as törvény kimondja: „A magyar felsőoktatás első önálló törvényi szabályozásának alapját az alkotmányos emberi jogok, az európai egyetemek Magna Chartája, valamint a társadalmi és a nemzeti lét jobb feltételeinek megteremtése iránti igény alkotja.”

Az esztétikus emlékkönyv és tankönyv nagy-szerűen felel meg tárgya szellemiségének. A lapokon megjelenő felsőoktatás-történetünk múltja bárkit büszkeséggel tölthet el, hiszen amíg az ország nem bírt alkalmas, szakosodott intéz-

ményvel, addig diákjaink vándoroltak el Európa-szerte és hozták haza megszerzett tudáskin-csüket. Felsőoktatásunk, ha lassabban is indult meg, az európai értékekhez méltón bontakozott ki, kivítva Nobel-díjas tudósaival a világ elismerését. Manapság informatikusaink a legke-resettebbek. Gutenberg forradalma századunkra lecsengett, a számítástechnika forradalma még tart, de az információt megtöltő tudás forradalma már kezdi átrendezni világunkat. A millenniumi oktatástörténeti emlékkötet arról győz meg bennünket, ha eddig sikerült lépést tartanunk a kor kihívásaival, a jövőben is ott lehetünk más nemzetekkel egyetemben.

FABÓ EDIT

Szent Biblia, az az Istenec Ó es Uy Testamentomanac prophetac es apastaloc által megiratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatot egészszen, az Istenec Magyarorszagban valo anya szent egyházának epülésére. Caroli Caspar előljarobeszébével. Ez masodic kinyomtatata igazgatta, néhol megis jobbitotta Szenci Molnar Albert. ... (Hanau, 1608, Johannes Halbey, RMNy 971.) Hasonmás formában megjelent ÖTVÓS László gondozásában. Debrecen, 1998. /Nemzetközi Theologiai Könyv 35./ – **Magyar Biblia Avagy az Ó és Uj Testamentom könyveiből álló tellyes Szent Irás a Magyar Nyelven.** Mellyet A Sidó Cháldeai és Görög nyelvekből Magyar nyelvre fordított és minden rész közönséges Summáját és részeit meg-mutatató marginalis jegyzésekkel meg-volá-gosított: Comáromi C. György S. I. M. D. és D. P. M.DC.LXXXV Esztendőben. (Leiden, 1718, Campegius Vitringa, RMK I. 1336.) Hasonmás formában megjelent ÖTVÓS László gondozásában. Debrecen, 2000. /Nemzetközi Theologiai Könyv 45./

A Bibliotheca Hungarica Antiqua sorozat 1960-ban az első teljes magyar nyelvű *Új testamentum* kiadásának (Sárvár-Újsziget, 1541, Sylvester János, RMNy 49.) hasonmásával indult útjára. Mára a 33. kötetnél tart, de a XVI-

XVIII. századi Biblia kiadások fakszimiléi rendre a sorozaton kívül jelentek meg. Az első teljes protestáns fordításé (Vizsoly, 1590, Károlyi Gáspár, RMNy 652.) a Helikon Kiadónál 1981-ben, Szántó Tibor, Holl Béla és Katona Tamás gondozásában, az első teljes román nyelvű Új testamentum Gyulafehérváron az Ortodox Püspökség gondozásában, hat tanulmánnyal (Nicolae Neaga, Grigorie T. Marcu, Mircea Păcurariu, Virgil Căndea, Florica Dimitrescu, Iacob és Eva Mărza), kritikai szöveg kíséretében 1988-ban (*Noul Testament*, Alba Iulia, 1648, Simion Ștefan, RMNy 2210.), majd az *Aranyas Biblia* az Európa Kiadónál 1991-ben, Király László szerkesztésében, Tamóc Márton tanulmányával (Amszterdam, 1685, Misztótfalusi Kis Miklós, RMK I. 1324.). Most a régi magyar irodalom tanulmányozásával foglalkozó szakmai közösség elől egy kicsit rejtve, az egyháztörténeti kutatások örvendetes fellendülésének jeleként két szép fakszimile is megjelent, s ismereteim szerint készül a harmadik is, Szenci Molnár Biblia fordításának 1612. évi oppenheimi kiadásáról (RMNy 1037.)

A Biblia magyar fordításának története sohasem volt elhanyagolt területe a régi magyar kultúra kutatásának. A legutóbbi irodalomtörténeti szöveggyűjtemények (Nemzeti Tankönyvkiadó, Osiris Kiadó, Balassi Kiadó) komoly szövegkritikai munkával ápolták a fordítások előszavait, egy válogatás külön kötet formájában is napvilágot látott (*Magyar bibliafordítások Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig*. Vál. Nemeskürty István. Budapest, 1990, Szépirodalmi Kiadó). Itt nem szívesen említem a számos nem kellő szakmai szigorral sokszorosított szövegválogatást. A Balassi Kiadó ez évben kiadja azt a forrásgyűjteményt, Zvara Edina munkáját, amely végre valamennyi XVI–XVII. századi teljes- és részleges fordítás kísérő szövegeit (ajánlások, filológiai bevezetések) rövidítések nélkül tartalmazza.

A debreceni vállalkozás tehát nem előzmények, és nem is folytatás nélküli, mégis nagyon nagy haszonnal forgathatók a hasonló kiadások. A hanaui Biblia a korban 1500 példányban jelent meg, ma 58 példányt tart számon a

nemzeti könyvtár. Nem kevés, de ahhoz nem elég, hogy a felsőoktatásban, az otthoni kutató munkához is rendelkezésre álljon. A kiadásban Szenci Molnár Albert külön címlappal elválasztotta az apokrif könyveket, a fakszimile ezeket is tartalmazza. Nem része azonban a kiadásnak a különálló Zsoltárok könyve, és a Heidelbergi káté sem. Nagy kár, hogy a kiadás nem követte a már elterjedt gyakorlatot, miszerint a hasonló kiadást egy szakember által írt terjedelmes tanulmány kíséri az olvasóhoz. Ebben az adott kiadás kutatásának állapotát, újabb eredményeit is össze lehet foglalni, és a kiadásra vonatkozó teljes szakirodalmi bibliográfiát is rögzíteni.

Ez az egyetlen hiányossága annak a fakszimilének is, amelyben a hányatott sorsú Komáromi Csipkés György-féle fordítás leideni kiadását vehetjük kézbe. Komáromi Csipkés György (1628–1678), kálvinista lelkész már 1675-ben kinyomtatta műveinek jegyzékét. E jegyzéken szerepel egy tétel, amely bizonyítja azt, hogy ekkorra elkészült a *Magyar Biblia* új változatával. 1705-ben tüz pusztított a debreceni városi nyomdában, és a háborús idők sem kedveztek egy nagy vállalkozásnak, a Biblia kiadásának. Ezért Debrecen városa, és a Tiszántúli református Egyházkerület Leidenben, Campegius Vitringa műhelyében nyomtatta ki azt a Bibliát, amely már figyelembe vette Komáromi Csipkés javításait. Nem tudjuk miért, de a könyv impresszumában 1685 szerepel kiadási évként, jóllehet 1718-ban jelent meg. A korabeli adatok alapján valószínűsíthető, hogy 4200 példány készült el, és az első szállítmányt, 2915 darabot 1719-ben az eperjesi harmincadvánál lefoglalták. Debrecen városa a királyhoz fordult engedélyért, hogy a Bibliát terjeszthesse. A király válaszában engedélyezte az országba történő behozatalt, de ellenőrzését is elrendelte. Erdődy Gábor Antal egri püspök Kassára vitette a példányokat átvizsgálásra. A vizsgálat eredménye egy érdekes irat, amelyben a jezsuita cenzor a Komáromi Csipkés fordítást összevetette a Vulgata szövegével, Károlyi Gáspár 1590-ben megjelent vizsolyi kiadásával, és Szenci Molnár Albert Hanauban, először 1608-ban megjelent kiadásával.

A vizsgálat eredménye több mint 600 eltérés Vulgátától, de ezek közül a keresztelési formula fordítása bizonyult csak olyannak, amelyet a király kijavítani rendelt. A javítások után a Biblia terjeszthető. Károly király engedélyének dátuma 1723. június 11. Ennek ellenére Erdődy püspök mindig talált újabb ellenőrizni valót, és végül Debrecen nem kapta meg a könyveket. 1754-ben a könyvek jelentős részét minden valószínűség szerint – a szakirodalomban hosszú vita folyt erről – Egerben elégették. Debrecen város, a kálvinista egyház és a patrónus főurak számos alkalommal próbálkoztak azzal, hogy a Lengyelországban maradt példányokat Magyarországra hozzák, de ezt csak 1789-ben teheték meg. Különösen kedves tehát a kiadás Debrecen városának, a Tiszántúli Református Egyházkerületnek. A mostani hasonmás kiadás – csakúgy, mint a hanai – a számos alapítványi támogatás mellett élvezhette a gyülekezetek nagyvonalúságát is.

MONOK ISTVÁN

Gyöngyösi István: Márssal társalkodó Murányi Vénus. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta JANKOVICS József és NYERGES Judit. Az utószót írta JANKOVICS József. Bp. 1998. Balassi Kiadó, 203 l. /Régi Magyar Könyvtár. Források 8./

A *Márssal Társalkodó Murányi Vénus* először Kassán látott napvilágot 1664-ben. Második kiadása Kolozsvárott jelent meg 1702-ben. Ez az utóbbi azonban nem azonos a Gyöngyösi-től kibocsátottal. A sajtó alá rendezője, Tsétsi Zachariás – ahogy Kovásznai Sándor (†1792), aki élete utolsó éveiben Gyöngyösivel foglalkozott, mondotta: – „igen sületlen elméjű ember” volt; meghamisította Gyöngyösi alkotását. Kihagyott belőle 48 versszakot, elszórtan közbeiktatott 8 stórfát, másokat átírt. A „versek újabb megjobbítása”, a szavak felcserélése, a sok szép jelző, költői kifejezés, a szórend megváltoztatása következtében nemcsak a sorok ritmusa szűnt meg, egész sorok, versszakok váltak érthetlenné. A kolozsvári kiadásnak

1796-ban Dugonics Andrásztól javított változata sem vitt közelebb Gyöngyösihez.

Két évszázadon át tíz meghamisított kiadás alapján ismerték meg az olvasók a *Murányi Vénus*t és alkottak véleményt szerzőjéről. Gyöngyösi népszerűsége, olvasottsága azonban a toldott-foldott kiadások ellenére nem változott. Kevesen voltak, akik Kazinczy módjára észrevették a barokk költő gyengéit. A közvéleményt inkább kifejezte Gvadányi ítélete, hogy magyar anya nem szült még olyan magyar poétát, mint Gyöngyösi, „és talán egyhamar ilyet nem is fog szülni”.

A *Murányi Vénus* kiadástörténetében 1905-ben következett fordulat. A Magyar Remekírók sorozatban Badics Ferenc megjelentette a kassai kiadás kiigazított szövegét. 1914-ben pedig közölte a mű kritikai kiadását. Badicsnak alapul az első kiadás kézzel javított, de hitelesnek bizonyult példánya szolgált a marosvásárhelyi Teleki Técából. Javításainak hitelességét a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárból előkerült példány bizonyítja, amely a jelen kiadás forrásául szolgált.

Az 1664-ben a nyomdából kikerült példányok számos vaskos nyomdai hibát tartalmaztak. Ezekről a nyomda hibajegyzéket készített, és a Debrecenben megmaradt példányba a jegyzékből kivágott javított alakokat beragasztották a megfelelő helyekre. A marosvásárhelyi példányba kézzel írták be a helyesbítéseket. Majdnem hiánytalanul. Ebben a példányban akadnak azonban más nyelvjárási, ejtési változtatások is, nem javított sajtóhibák. Jankovics József és Nyerges Judit most visszaállította a nyomtatvány eredeti szövegét, elvégezve a szükséges javításokat.

A szövegében a legteljesebb mértékben megbízható kiadvány nem a szó szoros értelmében vett kritikai kiadás. Hogy ne befolyásolják a szöveginterpretációt, Badicstól eltérőleg követték az első kiadás központozását. Helyesírásiag azonban közelítették a mai helyesírási gyakorlathoz. Jelölték a magánhangzók rövidegét illetőleg hosszúságát. Csakúgy, mint a mássalhangzóké; megszüntették azoknak gyakran előforduló kettőzve írását. Javítottak néhány szótagszámhibát, szövegromlást, betűhibát. (A változtatásokat külön jegyzékbe foglalták.)